

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 24 • Sayı / Issue: 1 • Haziran / June 2024 • 45-55

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1414753

NAMAZDA İSTİHLÂF MESELESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A Study on The Issue of Istikhlaf in Prayer

İbrahim SİZGEN

Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Hukuku Anabilim Dalı, Hatay, Türkiye
Asst. Prof., Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Hatay, Türkiye
ibrahimsizgen@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0003-3669-8589>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 04.01.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 27.04.2024

Yayın Tarihi/Published: 30.06.2024

Bu çalışma, 29-30 Eylül 2023 tarihinde 1. Bilsel Uluslararası Gordion Bilimsel Araştırmalar Kongresi tarafından düzenlenen sempozyumda sunulan "Namazda İstihlâfın Keyfiyeti ve Şartları" adlı tam metin bildirimizin genişletilerek makaleye dönüştürülmüş halidir.

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (İbrahim Sizgen)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Türkiye. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

NAMAZDA İSTİHLÂF MESELESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A Study on The Issue of Istikhlaf in Prayer

Öz

Bu çalışmada, fûru-ı fıkıh kaynaklarında geniş ve teferruatlı bir biçimde incelenen namazda istihlâf meselesi işlenmiştir. Fukahanın bu mesele üzerinde yoğunlaşmasının temel gayesinin cemaat namaza iştirak eden kimselerin kılmış oldukları namazın sıhhat açısından korunması olduğu söylenebilir. Bununla birlikte söz konusu mesele, cemaat namazlarda imamlık meselesini doğrudan ilgilendiren esas konuların başında gelmektedir. Bu doğrultuda imamlık meselesini ilgilendiren istihlâf, fıkıh literatürünün namaz kısmında ele alınan önemli istihlâflardan biridir. Konuya dair Hz. Peygamber'den aktarılan gelen rivayet ve uygulama örnekleri incelendiğinde bunların birbirinden muhtelif olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum namazda istihlâfın meşruiyeti hususunda ihtilafı beraberinde getirmiştir. Nitekim kimi fukaha namazda istihlâfa cevaz vermemiş; kimisi de belli şartlar ekseninde bahse konu rivayet ve uygulama örneklerinin zahirini dikkate alarak sıcak bakmıştır. Ancak şu kadarı var ki yapılan incelemeler neticesinde fukahanın mevcut görüş ayrılıkları bir yana namazda istihlâf, hâkim kanaate göre hukukun meşru gördüğü mesâilden olduğu tespit edilmiştir. Nitel araştırma yönteminin kullanılıp meseleye dair ortaya çıkan ictihâdî farklılıkların fukahanın görüş ve delilleri ekseninde tematik olarak incelendiği bu çalışmada ileri sürülen görüş ve deliller, mümkün mertebeye aslı kaynaklardan aktarılmış; buna bağlı olarak konu hakkında öne sürülen görüş ve deliller değerlendirilmiştir. Bu açıdan imamlık konusunu ilgilendiren ve cemaatle kılınan namazın sıhhati açısından son derece önemli görülen namazda istihlâf meselesinin fikhî düzlemde açıklığa kavuşturulması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Namaz, Cemaat, İmamlık, İstihlâf.

Abstract

In this study, the issue of istikhlaf in prayer, which is examined in detail in the sources of furu-ı fiqh, is discussed. It can be said that the main purpose of the fuqaha's concentration on this issue is to protect the health of the prayers performed by those who participate in congregational prayers. However, the issue in question is one of the main issues that directly concerns the issue of imamate in congregational prayers. In this respect, istikhlaf, which concerns the issue of imamate, is one of the important terms discussed in the prayer section of the fiqh literature. Regarding the subject, Hz. When the narrations and practice examples handed down from the prophet were examined, it was observed that they were different from each other. This situation has brought about a controversy regarding the legitimacy of istikhlaf in prayer. As a matter of fact, some fuqaha did not allow istikhlaf in prayer. some fuqaha favored this, taking into account the apparent nature of the narrations and practice examples in question, based on certain conditions. Nonetheless, as a result of the investigations, it has been determined that, regardless of the current differences of opinion in the fuqaha, istikhlaf in prayer is one of the actions that is considered legitimate by the law according to the prevailing opinion. The opinions and evidence put forward in this study, in which the qualitative research method was utilized and the ijihad differences that emerged on the issue were scrutinized thematically on the axis of the views and evidence of the scholars, were conveyed from primary sources as much as possible. Accordingly, the opinions and evidence put forward on the subject were evaluated. In this respect, it is important to clarify the issue of istikhlaf in prayer, which concerns the issue of imamate and is extremely considered important for the health of the prayer performed in congregation, on the fiqh level.

Keywords: Islamic Law, Prayer, Community, Imamate, Istikhlaf.

GİRİŞ

Yerine birini geçirmek manasına gelen istihlâf kavramının gerek ibadet esaslarının namaz meselesi içerisinde gerekse yargı görevi ve imamet (devlet başkanlığı) konuları ekseninde incelendiği görülmüştür.¹ Ancak bu çalışmanın ana temasını namazda istihlâf olgusu teşkil ettiğinden burada sadece namazla ilgili istihlâfa dair serdedilen bazı hükümlere ve buna bağlı olarak terettüp eden sonuçlara yer verilecektir. Çalışmaya temel oluşturması açısından istihlâfın kavramsal çerçevesi ve namazdaki keyfiyeti gibi meselelere kısaca açıklık getirilecektir. Namazda istihlâf meselesi üzerine Türk akademisinde görülebildiği kadarıyla müstakil düzeyde akademik bir çalışmanın yapılmadığı gözlemlenmiştir. Bu noktada güdülen hedef, istihlâfın kavramsal mahiyeti yanında meşruiyetine, keyfiyeti ve şartlarına, hangi namazlarda istihlâfın uygulanabilir olduğuna ve müstahlefe aranan bazı şartlara kısaca yer verilerek literatüre katkı sağlamaktır.

1. İSTİHLÂFİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE MEŞRUIYETİ

İstihlâf; *إِسْتَخْلَفَ* sülâsî mezîd fiilinin mastar hali olup “yerine birini geçirmek, halef bırakmak” manalarına gelmektedir.² İstihlâfın ıstılah manasına gelince; bu kavram, gerek ibadetler arasında namaz gerekse yargı görevi ayrıca devlet başkanlığı gibi fikhın temel konuları içerisinde işlendiği görülmüştür. Bu itibarla istihlâfın terminolojik tanımı, konu edindiği fikhın ilgili alt birimlerine göre değiştiği söylenebilir. Şöyle ki, yargı görevinde istihlâf; hâkimin yargılama görevini bizzat yapamaması halinde belli bir hukûkî ihtilafta karar vermek veya genel olarak yargıçlık yapmak üzere yerine birini bırakması olarak tanımlanmıştır. Devlet başkanlığında istihlâf ise; görevi başında bulunan devlet başkanının yerine birini bırakmasıdır.³ Namazda istihlâfa gelince; imamın imamlık yapmasına mani olan abdestsiz olduğunu hatırlaması ya da namaz kıldırılmaya muktedir olamaması gibi şer’î bir mazerete binaen namaza devam edememesi durumunda cemaatten imamlık yapabilecek ehliyete sahip birini geride kalan namazı tamamlaması için kendi yerine geçirmesidir. Yerini başkasına bırakan kişiye müstahlif; bırakılana da müstahlef denilir.⁴

Çalışmamızın ana temasını teşkil eden namazda istihlâf meselesine dair fukahânın hâkim kanaati bunun cevazına yöneliktir. Şöyle ki Hanefî, Mâlikî, azhar (muteber) kanaatte Şâfiî ve iki vecihten birinde Hanbelîler istihlâfın şer’an caiz olduğunu belirtmişlerdir.⁵ İbn Kudâme (öl. 620/1223) bu konuda icmanın mevcudiyetinden bahsetmiştir. Hz. Ali (öl. 40/661), Alkame b. Kays (öl. 62/682), Nehaî (öl. 96/714), Hasan-ı Basrî (öl. 110/728) gibi bazı sahabe ve tâbiûnun bu kanaati benimsedikleri görülmüştür.⁶

Namazda istihlâfî meşru gören söz konusu hukukçular, bu hususta Ebû Hureyre’den (öl. 58/678) aktarılan “Sizden her kim namaz kılarken kusar veya burnu kanarsa elini ağzına koysun,

¹ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî (Beirut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî-Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1992), 5/191; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf el-Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl 'alâ (bi-şerhi) Muhtaşarı Halîl*, nşr. Zekeriyâ Umeyrât (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 8/97.

² Ebû'l-Hasen Ali b. İsmâ'îl İbn Sîde, *el-Muḥkem ve'l-muḥîṭü'l-a'zam*, thk. Abdülhamîd el-Hindâvî (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 5/197; Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beirut: Dâru Sâdir, ts.), 9/83.

³ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münîr fi ğarîbi's-Şerhi'l-kebîr li'r-Râfi'î*, thk. Abdülazîm eş-Şinâvî (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 1/178.

⁴ Ebû Amr Osmân b. Ömer İbnü'l-Hâcib, *Câmi'u'l-ümmehât*, nşr. Ebû Abdirrahmân el-Ahdar el-Ahdarî (Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Yemâme, 1998), 113-114; Muhammed el-Arabî Karavî, *el-Hulâsatü'l-fikhiyye 'alâ mezhebi's-sâdeti'l-Mâlikîyye* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts), 1/115; Mehmet Âkif Aydın, “İstihlâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 23/337-339.

⁵ Ebû İshâk İbrahim b. Ali Şîrâzî, *el-Mühezzeb* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts), 1/183; Ebû Muhammed Abdülhak b. Abdirrahmân İbnü'l-Harrât, *el-Ahkâmü's-şer'iyyetü'l-kubrâ*, thk. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ukkâşe (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2001), 2/148; Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 1/224; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs Karâfi, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Haccî vd. (Beirut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 2/279-280.

⁶ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğni* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1405), 2/102.

*namazda mesbûk olmayan birini öne geçirsin*⁷ hadisinin yanı sıra Hz. Peygamber'in hastalığının şiddetlendiği esnada *"Söyleyin Ebûbekir'e, insanlara namaz kıldırın"*⁸ dediği Hz. Aişe (öl. 58/678) rivayetini esas almışlardır.⁹ Hadis şârihi İbn Battâl (öl. 449/1057) söz konusu rivayetin namazda istihlâfın cevazına yönelik delil teşkil ettiğini belirtmiştir. Nitekim ilgili rivayetin bütününde Hz. Ebûbekir namazı kıldırırken Hz. Peygamber'in mescide geldiği, imam olarak öne geçtiği, Hz. Ebûbekir'in de imamken bu durumda me'mûm (namazda imama tabi olan) olduğu, cemaatin de namazı Hz. Peygamber'le devam ettikleri işlenmiştir.¹⁰ İlgili rivayetin yanı sıra sahabe uygulamasını da esas alan fukaha; Hz. Ömer'in namaz kılariken yaralanması akabinde Abdurrahman b. Avf'ı (öl. 32/652) yerine imamlığa geçirmesini istihlâfın meşruiyetine dair delil olarak zikretmişlerdir.¹¹

Şâfiîlerin kadîm kanaati yanında iki vecihten birinde Hanbelî müctehidleri istihlâfı meşru görmemiştir. Çünkü imam, münferit biri olduğundan mazerete binaen dahi olsa namaza devam edememesi durumunda cemaatten birini yerine geçirmeye yetkili değildir. Kaldı ki imam cemaatten birini yerine geçirse memûmun namazı batıl olur. Çünkü imam, oluşan mazeret sebebiyle namazdan ayrılarak imamlığını yitirmiştir. Dolayısıyla meydana gelen mazeretten ötürü imamın namazı batıl olduğu gibi cemaatin de namazı batıldır. Bu durumda namaz baştan itibaren yeniden kılınır.¹²

2. NAMAZDA İSTİHLÂFİN KEYFİYETİ VE ŞARTLARI

Namazda istihlâfın keyfiyeti şu şekilde izah edilmiştir: İmam, dilerse burnu kanamış gibi elini burnuna koyarak me'mûmdan birinin elbisesinden tutup onu imamlığı yürütmesi üzere mihraba doğru çeker, istihlâf sözle değil, işaretle olduğundan dilerse de ona işaret yoluyla bu hususu bildirir. Ayrıca imam, müstahlefe parmağının birini göstererek bir rekât; iki parmağını da göstererek iki rekât kıldırıldığını gösterebilir. Yine imam müstahlefe, elini dizlerine koyup rükûu; alnına koyup secdeyi; ağzına koyup kıraati; alnına ve diline koyup tilâvet secdesini; göğsüne koyup sehiv secdesini yapmadığını gösterebilir. Müstahlef, imamlık için öne geçtiğinde imam örneğin rükûdaysa tekbir getirmeden başını kaldırır. Bunda güdülen amaç, cemaatin müstahlif konumuna geçen kişiye tabi olmamalarıdır.¹³

Cumhur-ı fukaha, namazda istihlâfın söz konusu olabilmesi için bir dizi şart sıralamışlardır. Bunların bir kısmı imam, bir kısmı müstahlef bazısı da me'mûmla ilgilidir. Bu şartları kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür:

- İmamın sahih bir biçimde namaza başlamış olması gerekir. Buna göre imam, abdestsiz bir şekilde namaza başlamışsa söz konusu namaz fasit olduğundan birini yerine geçiremez. Bu Hanbelîlerin kanaatidir.¹⁴ Ancak yaygın kanaate göre bu halde imam birini yerine geçirebilir. Çünkü abdestsiz namaz kıldırın imamın ardındaki cemaatin namazı

⁷ Yapılan incelemeler neticesinde bahse konu hadis, hadis külliyyâtında tespit edilememiştir. Ancak Hanefî hukukçu Zeyla'î'nin (ö. 762/1360) bu hadisi naklettiği görülmüştür. Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf Zeyla'î, *Nasbû'r-râye li-ehâdîsi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Avvâme (Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1997), 2/62.

⁸ Muhammed b. İsmâ'îl Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih*, thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ (Beyrut: Dâru İbn Kesîr-Yemâme, 1993), "Salât", 11; Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1991), "Salât", 94.

⁹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/183; İbnü'l-Harrât, *el-Ahkâmü's-şer'iyyetü'l-kübrâ*, 2/148; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/224; Karâfî, *ez-Zahîre*, 2/279-280.

¹⁰ Ebû'l-Hasen Ali b. Halef İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 2/289.

¹¹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), "Salât", 732.

¹² Ebû Ya'kûb İshâk b. Mansûr Kevsec, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel ve İshâk bin Râhûye*, thk. Muhammed b. Abdillâh ez-Zâhim vd. (Medine: Câmi'atü'l-İslâmiyye, 2004), 2/715; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/183; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/224.

¹³ Alâuddîn Muhammed b. Ali Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, nşr. Abdülmün'im Halîl İbrâhîm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 1/82; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî 'alâ Muhatasari Halîl* (Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1317), 2/51.

¹⁴ Mansûr b. Yûnus Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ' 'an (metn)i'l-İknâ'* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983), 1/323.

sahih kabul edildiği gibi bir kısmını abdestsiz kıldırın imamın da ardındaki cemaatinin namazı da sahih kabul edilir. Bu durumda abdestsiz namaz kıldırıldığının farkına varan imam, birini yerine geçirebilir.¹⁵

- İmam, namaz içerisinde bilerek abdestini bozacak bir davranışta bulunmamalı yani abdestsizliği ârizî değil bilakis semâvî olmalıdır.¹⁶
- İmam, namazgâhtan ayrılmadan önce birini yerine geçirebilir. Dolayısıyla imam, yerine birini geçirmeden namazgâhtan ayrılrsa cemaatin namazı fasid olur.¹⁷
- İmam namazının butlana uğramasından korkar veya şiddetli hastalığa yakalanır ya da namazın herhangi bir rûknünü yapmaktan aciz olursa namazı tamamlamak üzere cemaatten birini yerine geçirir.¹⁸
- Müstahlef, imamlığa elverişli kimselerden olmalıdır. Bu durumda imam, çocuk veya kadın gibi imamlığa elverişli olmayan kimseleri müstahlef olarak belirlese bu geçerli olmadığından cemaatin namazı geçersiz olur. Bu durum imamın erkek olması halinde mümkün görülmüştür. Binaenaleyh, imam olan kadın, kadın cemaatinden birini namazda yerine geçirebilir. Çünkü kadının kadına imamlık yapması ittifakla muteberdir.¹⁹
- Müstahlef, namazda imama ilk rekâtlarda tabi olan kimselerden olmalıdır.²⁰
- Me'mûm, imam bir başkasını kendi yerine geçirmedikçe namazın rûknlerinden birini yapmaya yeltenmemelidir. Buna göre me'mûm, müstahlef henüz gelmeden önce namazın rûknlerinden birini yaparsa niyeti münferit olarak namaz kılmaya doğru değiştiğinden müstahlefe tabi olamaz.²¹
- İmamın namazda birini kendisi yerine geçirme müddeti, uzun olmamalıdır. Bunun ölçüsü de namazın rûknlerinden birini yapma miktarıdır. Bu durumda söz konusu müddet, belirlenen miktarı geçerse me'mûm, tek başına namaz kılar.²²

2.1. CUMA NAMAZINDA İSTİHLÂF

Cuma namazında istihlâfın cevazından bahseden müctehidler, müstahlefin Cuma hutbesinin bir kısmına yetişmiş olmasını şart koşmuşlardır. Ancak Cuma hutbesinin bir kısmına yetişmeyen kişinin söz konusu namazda imamın yerine geçip geçmeyeceği tartışılmıştır.

Hanefî hukukçulara göre imam hutbe okuduktan sonra Cuma namazı için birini yerine geçirmek isterse bu kişinin hutbeye yetişmiş olması gerekir. Çünkü hutbe, Cuma namazının kılınma şartlarındandır. Müstahlef ise hutbeye yetiştiğinden imamın şartlarını taşımaktadır. Bu durumda onun yerine geçmesinde bir mani bulunmamaktadır. Ancak kişi, hutbeye yetişmemişse imamın yerine geçmesi caiz değildir. Çünkü hutbe, -ifade edildiği üzere- Cumanın öncelikli esas rûknlerindedir. Müstahlef olması istenen kişi ise Cumanın öncelikli esas rûknlerinden olan

¹⁵ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/227; Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebîr* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts), 1/353-354.

¹⁶ Ebü Muhammed Osmân b. Ali Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dakâik* (Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emriyye, 1313-1315), 1/146.

¹⁷ Ebü Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1989), 1/176; Ruaynî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Muhammed, *Mevâhibü'l-celîl* (Beyrut: Dâru Alemi'l-Kütüb, 2003), 2/482.

¹⁸ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/221; Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 2/479; İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed, *eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ metni'l-Muknî'*, nşr. Dâru'l-Menâr (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1983), 1/498.

¹⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/227.

²⁰ Ebü'l-Me'âlî Abdülmelik b. Abdillâh Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2007), 2/506.

²¹ Ebü Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-mezheb*, nşr. Ahmed Mahmûd İbrâhîm, (Kahire: Dâru's-Selâm, 1997), 2/271; Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî*, 2/49.

²² Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih, *Kitâbü'l-Fürû'* thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2003), 3/173.

hutbeye yetişmemiştir. Böyle bir kişi, imamın yerine geçerse bu durumda cemaat, Cuma namazı yerine öğleyi kırlarlar.²³

Mâlikî doktrinine göre imam hutbe okuduktan ya da Cuma namazına tekbir aldıktan sonra hutbeye yetişmemiş birini -mekruh olmakla birlikte- yerine geçirebilir.²⁴ Şâfiîlerin, bu meselede iki kanaate sahip oldukları görülmüştür. Kadîm kanaate göre, imam hutbe okuduktan sonra, namaza tekbir almadan önce birini yerine geçiremez. Çünkü Cuma namazında okunan iki hutbe ve kırlın iki rekât Cuma namazı bir namaz mesabesinde kabul edilir. Buna göre öğle namazının ilk iki rekâtından sonra imam birini yerine geçiremediği gibi Cuma namazından önce okunan hutbelerden sonra da geçiremez. Cuma namazına tekbir aldıktan sonra imamın birini yerine geçirip geçirmeyeceği doktrin içerisinde tartışılmıştır. Birinci görüşe göre imamın birini yerine geçirmesi caiz olmadığından böyle bir durumda cemaat, Cuma namazını münferit kırlarak tamamlar. İkinci görüşe göre ise imam, Cuma namazından henüz birinci rekâtın bir kısmını tamamlamamışsa imamın yerine gelen kişi, Cuma namazını öğle namazına tamamlamak üzere imamın yerine geçebilir; tamamlamışsa diğer rekâtı cemaat, münferit olarak kırlar.²⁵

Hanbelîlere gelince; Cuma hutbesini okuyan kişinin Cuma namazını kıldırması sünnettir. Nitekim Hz. Peygamber'in uygulamaları bu yöndedir. Bu bağlamda herhangi bir mazeret sebebiyle Cuma hutbesini okuyan kişi namazı kıldırılmazsa bir başkası mutlak surette onun yerine Cuma namazını kıldırabilir. Müstahlefin Cuma hutbesine katılımının şart olup olmadığı doktrin içerisinde tartışılmıştır. Kimisi müstahlefin, imam statüsünde olduğundan hareketle Cuma hutbesine katılmasını şart koşmuştur. Süfyân es-Sevrî'nin (öl. 161/778) bu kanaate sahip olduğuna yer verilmiştir. Kimisi de müstahlef kendisiyle cumanın münakid olduğu kişilerden olduğu düşüncesinden hareketle onun Cuma hutbesine katılımını şart koşmamıştır. Evzaî (öl. 157/774) bu yönde görüş serdetmiştir.²⁶

2.2. BAYRAM, CENAZE VE KORKU NAMAZINDA İSTİHLÂF

İmam, bayram namazını kırlarken abdestsiz olsa diğer namazlarda olduğu gibi bir başkasını yerine geçirebilir. Ancak imam, bayram namazını kıldırıp hutbe okumadan önce abdestsiz olsa bu durumda abdestsiz bir şekilde hutbeyi okur, hutbe okumak üzere bir başkasını yerine geçirmez. Çünkü abdest hutbenin okunması için şart değildir.²⁷

Cenaze namazında imam, herhangi bir mazeret sebebiyle abdestsiz kalması durumunda yaygın kanaate göre birini²⁸ yerine geçirebilir.²⁹ Korku namazında istihlâf meselesinde görüldüğü kadarıyla Mâlikî ve Şâfiî hukukçuları görüş beyan etmiştir. Bu bağlamda Mâlikîlere göre imam, korku namazının ilk rekâtını kılsa akabinde ikinci rekâta kalkmadan önce abdestsiz olsa, namazın tamamlanması için birini yerine geçirir. Daha sonra diğer grupla namaz kılıp selam verir. Bu grup ikinci rekâtı tamamlar. Ancak imam ikinci rekâta kalkarken abdestsiz olsa bu durumda kimseyi yerine geçiremez. Çünkü imamın ardındakiler, ona uyararak ilk rekâta imamlık yapabilme vasfından ayrılmışlardır. İkinci rekâttakiler namazı münferit olarak tamamlar, diğer grup ise imamla namaza başlar.³⁰ Şâfiîlere göre ise korku namazında istihlâfın olmaması tercih edilmiştir. Buna göre imam, ilk rekâta ya da ilk rekâtı kıldıktan sonra ikinci grup cemaate iştirak etmemişse bu durumda birinci grup namazını tamamlar. İkinci gruba aralarından biri imamlık yapabildiği gibi onlar münferit olarak da kırlabilirler.³¹

²³ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/26-27.

²⁴ Karâfi, *ez-Zahîre*, 2/343.

²⁵ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/220; Ebûbekir Muhammed b. Ahmed Kaffâl, *Hilyetü'l-'ulemâ* (Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1980), 2/248-249.

²⁶ İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 2/184.

²⁷ Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994), 1/248.

²⁸ Şâfiîler, bunun uzun beklenilmemesi şartıyla caiz olduğunu belirtmişlerdir. Ahmed b. Muhammed, Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc* (Mısır: el-Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, 1983), 3/145.

²⁹ Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 1/82; Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî*, 2/51.

³⁰ Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl*, 2/563.

³¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs Şâfiî, *el-Ümm*, nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1973), 1/227-228.

3. MÜSTAHLEFE İLİŞKİN ŞARTLAR

İstihlâfin geçerli olabilmesi müstahlefin imamlığın şartlarını taşımasına bağlıdır. Bu açıdan fukaha, bazı kimselerin müstahlef olabileceğini söylerken bazılarının da olamayacağına kâil olmuştur.

3.1. MÜSTAHLEFİN FASIK OLMASI

Fasık; ilahi emirlere itaatten ayrılmış asi olan kişidir.³² İmamlığa fikhî elverişlilik açısından değerlendirildiğinde fasık kişinin müstahlef olması şer'an mekruh görülmüştür. Esas itibarıyla burada dikkat edilmesi gereken husus söz konusu fısıkın hangi cihetten olduğudur. Buna göre kişinin fısık içki içmek zina suçu işlemek gibi ameli cihetten ise böyle birinin namazda istihlâfi mekruh olmakla birlikte geçerlidir. Ancak kişinin fısık kendisini küfre götürecektense derecede itikadi yönden ise böyle birinin namazda istihlâf edilmesi kesinlikle geçerli değildir.³³

3.2. MÜSTAHLEFİN ÇOCUK VE VELED-İ ZİNÂ OLMASI

Çocuğun imamlığa elverişliliği tartışması ekseninde namazda istihlâfta bulunulması tartışmalıdır. Hanefî, Mâlikî ve iki vecihten birinde Hanbelî hukukçulara göre çocuk imamlığa elverişli olmadığından farz namazlarda istihlâfta bulunulması geçerli değildir. Ama nafilâ namazlarda -Hanefîler hariç- istihlâf edilmesi geçerli kabul edilmiştir.³⁴ Şâfiî ve diğer vecihte Hanbelîler çocuğun, ilgili nas doğrultusunda³⁵ imamlığa elverişli olduğuna kâil olduklarından istihlâfını muteber saymışlardır.³⁶

Veled-i zinâ; evlilik dışı cinsî münasebet sebebiyle meydana gelen çocuğa denir.³⁷ Veled-i zinânın imamlığı mekruh olmakla birlikte sahih kabul edilmiştir. Fukaha, bu kanaatten hareketle veled-i zinânın imamlığa elverişli olması kaydıyla namazda müstahlef olmasını geçerli kabul etmiştir.³⁸

3.3. MÜSTAHLEFİN ACİZ OLMASI

Namazdaki kıyâmı yapmaktan aciz olan biri -sahih kanaate göre- müstahlef olabilir. Çünkü bu haldeki kişinin imamlık yapmasında bir beis yoktur. Bu durumda müstahlef oturarak; cemaat ise kıyâm halinde namazlarını tamamlarlar. Ancak rükû ve secdeyi yapmaktan aciz olan birinin müstahlef olup olmaması tartışmalıdır. İmam, ilgili tartışmadan kaçınmak için mümkün mertebe bu haldeki birini müstahlef kılmamalıdır. Ancak bu durumda olan kişi dışında başkasının olmaması halinde rükû ve secdeyi yapmaktan aciz olan biri müstahlef olabilir. Binaenaleyh müstahlef, rükû ve secdeyi ima yoluyla yaparken; cemaat ise söz konusu rükûnleri olması gerektiği gibi yapar.³⁹

3.4. MÜSTAHLEFİN A'MÂ, SAĞIR YA DA DİLSİZ OLMASI

A'mâ; gözleri görmeyen kişidir. A'mâ olan kişi, imamlık hususunda gören gibi değerlendirilir. Buna göre gözleri gören kişi imamlık yapabildiği gibi a'mâ da imamlık yapabilir.⁴⁰ Bu durumda a'mâ, müstahlef olabilir. Nitekim Hz. Peygamber, İbn Ümmü Mektûm'u (öl. 15/636) namaz kıldırması hususunda imamlık yapmak üzere görevlendirmiştir.⁴¹ Sağır,

³² Yusuf Şevki Yavuz, "Fâsık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 12/202-205.

³³ Zeynüddîn b. İbrâhîm İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dakâik*, nşr. Zekeriyâ Umeyrât (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 1/610.

³⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/227; Karâfi, *ez-Zahîre*, 2/242; Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/266.

³⁵ Buhârî, "Megâzî", 50.

³⁶ Mâverdi, *el-Hâvî*, 2/327; Muhammed b. Sâlih İbn Useymîn, *eş-Şerhu'l-mümti' 'alâ Zâdi'l-müstakni'*, thr. Muhammed b. Süleymân (Demmam: Dâru İbni'l-Cevzî, 1422-1428), 4/225.

³⁷ Hüseyin Esen, "Zina", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 44/440-444.

³⁸ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, nşr. Sâlim Muhammed Atâ-Muhammed Ali Mu'avvaz, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 2/168; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 1/610.

³⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/228.

⁴⁰ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 2/385.

⁴¹ İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 2/23.

imamlığa elverişli olduğundan müstahlef olabilir. Ancak sağır olmakla birlikte a'mâ olan birinin müstahlef olup olmayacağı tartışmalıdır. Kimileri bunu sahih görmemiştir. Çünkü böyle bir kişi namaz içerisinde yanıldığında uyarılması mümkün değildir. Bazıları ise böyle bir kişinin imam olmasını geçerli kabul etmiştir.⁴² Dilsizin imamlığı ise caiz değildir. Zira böyle bir kişinin namazın vaciplerinden olan kıraati yerine getirmesi mümkün değildir. Bu durumda imam olması caiz olmadığı gibi müstahlef olması da caiz değildir. Ancak dilsizin kendisi gibi birine imamlık yapması caizdir.⁴³

3.5. MÜSTAHLEFİN KADIN OLMASI

Kadının kadına; erkeğin kadına imamlık yapması ittifakla sahih kabul edilmiştir.⁴⁴ Ancak kadının erkeğe imamlık yapması hususunda ihtilaf edilmiştir. İbn Cerîr et-Taberî (öl. 310/923) gibi hukukçular bunu mutlak surette caiz görürken;⁴⁵ kimileri ise caiz görmemiş -ki genel kanaat bu yöndedir- kimileri de kadının sadece nafile namazlarda erkeklere imamlık yapabileceğini ifade etmiştir. Ahmed b. Hanbel'in iki görüşünden biri bu yöndedir.⁴⁶ Buna göre kadının erkeğe imamlık yapabileceğini ileri süren hukukçulara göre kadın, müstahlef olabilir. Ancak aksi görüşü beyan edenlere göre ise kadın, müstahlef olamaz.⁴⁷

3.6. MÜSTAHLEFİN MESBÛK OLMASI

Mesbûk; cemaatle kılınan namazın birinci rekâtını kaçırın kişidir.⁴⁸ İslâm hukukçuları, mesbûkun müstahlef olabilirdiğini tartışmışlardır. Hanefî, Mâlikî ve bir kanaatte Hanbelîlere göre mesbûk, müstahlef olabilir. Nitekim mesbûk, imamlığa elverişli kimselerdendir. Ayrıca mesbûk, imamla birlikte tekbirlere iştirak etmesi noktasında namazın ilk rekâtına yetişen müdrik mesabesinde. Müdrik, imamlığa elverişli olduğu gibi mesbûk da elverişlidir.⁴⁹ Şâfiîler ise mesbûkun müstahlef olabilmesi, imamın namazının nizamını bilmeye bağlanmıştır.⁵⁰

İhtilaflı olan bir diğer husus da mesbûkun müstahlef olduktan sonra namazı nasıl nihayete erdireceğidir. Mesbûk müstahlef, imamın kaçınıcı rekâtta kaldığını biliyorsa namazın seyrini bozmamak adına oradan namazı kaldırmaya devam eder. Örneğin; mesbûk, ikinci rekâtta müstahlef olsa, namazın nizamını bozmama adına ikinci rekâtın sonunda teşehhüde bulunur. Ancak bu rekât, onun ilk rekâtı, cemaatin ise ikinci rekâtıdır. Mesbûk müstahlef, cemaatin namazını selam vermeden nihayete erdirdiğinde kendisinin eksik kıldığı rekâtı tamamlamak üzere kıyama durur. Bu esnada cemaat, namazı tamamlamak üzere dilerse selam verir, dilerse müstahlef olan kişiyi birlikte namazı tamamlamak üzere teşehhütte öylece bekler. Ancak beklemesi, evla görülmüştür.⁵¹ Şayet mesbûk müstahlef, imamın kaçınıcı rekâtta kaldığını bilmiyorsa bu durumda en düşük rekâtı göz önünde bulundurarak namazı tamamlamaya çalışır. Rekâtın eksikliği hususunda cemaatten herhangi bir uyarı almadıysa öylece devam eder, namazı nihayete erdirir.⁵²

SONUÇ

İmamın herhangi bir mazerete binaen namaza devam edememesi durumunda cemaatten imamlık yapabilecek ehliyete sahip birini geride kalan namazı tamamlaması için kendi yerine geçirmesi şeklinde tanımlanan istihlâf; fikhın temel konuları içerisinde işlenerek fûrû-ı fikh sahasında yer edinmiş, müctehidlerin üzerinde bir veya birden fazla görüş beyan ettiği şer'î

⁴² Buhûtî, *Keşşâfü'l-knâ'*, 1/474.

⁴³ İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 2/38.

⁴⁴ İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 2/53.

⁴⁵ Bedrüddîn Muhammed b. Ahmed Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, thk. Emîn Sâlih Şa'bân (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 2/343.

⁴⁶ Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/28.

⁴⁷ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/227; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/243.

⁴⁸ Hüseyin Kayapınar, "Mesbûk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/266.

⁴⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/228; Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî*, 2/54; Buhûtî, *Keşşâfü'l-knâ'*, 1/321-322.

⁵⁰ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 1/570.

⁵¹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/227; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/243; Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 2/484; Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/33-34.

⁵² Buhûtî, *Keşşâfü'l-knâ'*, 1/322.

meselelerdendir. Çalışmamızda istihlâfın meşruiyeti hususunda icmadan söz edilse de özellikle bazı Şâfiî ve Hanbelîlerin buna sıcak bakmadıkları; Hz. Ali, Alkame b. Kays ve Hasan-ı Basrî gibi bazı sahabe ve tâbiûnun bu kanaati benimsedikleri tespit edilmiştir.

Namazda istihlâf meselesi çok yönlü olduğundan vukuu için imam, müstahlef ve cemaatte bazı şartlar aranmıştır. İmamla ilgili olarak imamın abdestsiz namaza başlaması, namaza başladıktan sonra gayriihtiyari abdestinin bozulması, namazın kılındığı yerden ayrılmadan birini yerine geçirmesi, kıraat veya rüknü yerine getirme hususunda aciz kalması gibi bazı temel şartlara yer verildiği görülmüştür. Müstahlefin ise imamlığa fikhen ehil kişilerden olmasının yanı sıra imama ilk rekâtlarda uyan kişilerden olması şart koşulmuş, me'mûmun da müstahlef henüz gelmeden namazın rükünlerinden birini yapamayacağı ifade edilmiştir. Bu şartların gerçekleşmemesi halinde namazın butlana ya da fesada uğrayacağı hususu hüküm olarak beyan edilmiştir. Namazda istihlâfın geçerliliği hususunda müstahlef olacak kişinin imamlığa elverişli olması gerekli görülmüştür. Bu bağlamda yaygın kanaate göre müstahlefin fasık, çocuk, veled-i zinâ, namazdaki herhangi bir rüknü yapmaktan aciz, a'mâ, sağır ya da dilsiz olması buna mani değildir. Kadının erkek cemaate müstahlef olmasına dair Taberî ve iki vecihten birinde Ahmed b. Hanbel olumlu görüş beyan etse de hâkim kanaat bunu reddetmiştir. Mesbûk kişinin ayrıntıda birtakım ihtilaflar olsa da müstahlef olabileceği kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mehmet Âkif. "İstihlâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001. 23/337-339.
- Aynî, Bedrüddîn Muhammed b. Ahmed. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. thk. Emîn Sâlih Şa'bân. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl. *el-Câmi'u's-şâhih*. thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ. Beyrut: Dâru İbn Kesîr-Yemâme, 1993.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus. *Keşşâfü'l-kınâ' 'an (metn)i'l-İknâ'*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî-Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, 1992.
- Cüveynî, Ebû'l-Me'âlî Abdülmelik b. Abdillâh. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2007.
- Derdîr, Ebû'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *eş-Şerhu'l-kebîr*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.
- Esen, Hüseyin. "Zina". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013. 44/440-444.
- Feyyûmî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *el-Mişbâhu'l-münîr fî garîbi's-Şerhi'l-kebîr li'r-Râfi'*. thk. Abdülazîm eş-Şinâvî. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *el-Vasît fî'l-mezheb*. nşr. Ahmed Mahmûd İbrâhîm Kahire: Dâru's-Selâm, 1997.
- Haraşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *Şerhu'l-Haraşî 'alâ Muhtasari Halîl*. Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1317.
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Ali. *ed-Dürrü'l-muhtâr*. nşr. Abdülmün'im Halîl İbrâhîm Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Heytemî, Ahmed b. Muhammed. *Tuhfetü'l-muhtâc*. Mısır: el-Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, 1983.

- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh. *el-İstizkâr*. nşr. Sâlim Muhammed Atâ-Muhammed Ali Mu'avvaz Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Battâl, Ebû'l-Hasen Ali b. Halef. *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. nşr. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Osmân b. Ömer. *Câmi'ü'l-ümmehât*. nşr. Ebû Abdirrahmân el-Ahdar el-Ahdarî. Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Yemâme, 1998.
- İbnü'l-Harrât, Ebû Muhammed Abdülhak b. Abdirrahmân. *el-Ahkâmü's-şer'iyetü'l-kübrâ*. thk. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ukkâşe Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2001.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1405.
- İbn Kudâme, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed. *eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ metni'l-Mukni'*. nşr. Dâru'l-Menâr Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1983.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- İbn Müflih, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih. *Kitâbü'l-Fürû'*. thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2003.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dakâik*. nşr. Zekeriyâ Umeyrât Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Sîde, Ebû'l-Hasen Ali b. İsmâ'îl. *el-Muḥkem ve'l-muḥîṭü'l-a'zam*. thk. Abdülhamîd el-Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *eş-Şerhu'l-mümti' 'alâ Zâdi'l-müstakni'*. thc. Muhammed b. Süleymân Demmam: Dâru İbni'l-Cevzî, 1422-1428.
- Kaffâl, Ebûbekir Muhammed b. Ahmed. *Hilyetü'l-'ulemâ*. Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1980.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs. *ez-Zahîre*. thk. Muhammed Haccî vd. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Karavî, Muhammed el-Arabî. *el-Hulâsatü'l-fikhiyye 'alâ mezhebi's-sâdeti'l-Mâlikiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.
- Kayapınar, Hüseyin. "Mesbûk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/266-268.
- Kevsec, Ebû Ya'kûb İshâk b. Mansûr. *Mesâilü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel ve İshâk bin Râhûye*. thk. Muhammed b. Abdillâh ez-Zâhim vd. Medine: Câmi'atü'l-İslâmiyye, 2004.
- Mevvâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf. *et-Tâc ve'l-iklîl 'alâ (bi-şerhi) Muḥtaşarı Ḥalîl*. nşr. Zekeriyâ Umeyrât Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'ü's-şahîḥ*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1991.
- Ruaynî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed. *Mevâhibü'l-celîl*. Beyrut: Dâru Alemi'l-Kütüb, 2003.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1989.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1973.

Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali. *el-Mühezzeb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Muğni'l-muhtâc*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Zeyla'î, Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf. *Nasbü'r-râye li-ehâdîsi'l-Hidâye*. thk. Muhammed Avvâme Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1997.

Zeyla'î, Ebû Muhammed Osmân b. Ali. *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dakâik*. Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1313-1315.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Fâsık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995. 12/202-205.

STRUCTURED ABSTRACT

It has been observed that the concept of istikhlaf, which means to replace someone, has been examined both within the scope of the principles of worship and prayer, and on the axis of judicial duty and imamate (head of state). However, since the main theme of this study is the phenomenon of istikhlaf in prayer, only some provisions regarding istikhlaf in prayer and the resulting conclusions will be included here. In order to form the basis of the study, issues such as the conceptual framework of istikhlaf and its quality in prayer will be briefly clarified. It has been observed that, as far as it can be seen, no independent academic study has been carried out in the Turkish community on the issue of istikhlaf in prayer. This situation does not prevent the research from being written. Istikhlaf; It means "to replace someone, to leave a successor". As for the terminology of istikhlaf; It has been seen that this concept is covered in the basic subjects of fiqh, such as prayer among the acts of worship, judicial duty and the presidency. In this respect, it can be said that the terminological definition of istikhlaf varies according to the relevant subunits of the fiqh it deals with. Namely, istikhlaf in judicial duty; It is defined as the act of leaving someone in his/her place to decide a certain legal dispute or to act as a judge in general, if the judge cannot perform his/her judicial duties personally. Istikhlaf under the presidency is; The current head of state leaves someone in his place. As for istikhlaf in prayer; If the imam cannot continue the prayer due to any excuse, he substitutes someone from the congregation who is qualified to act as imam to complete the remaining prayer. Mustakhlif to the person who leaves his place to someone else; The one who is left is called mustakhlef. Since the main theme of our study is the phenomenon of istikhlaf in prayer, only the provisions regarding this issue are included. As for the legitimacy of istikhlaf in prayer; Hanafi, Maliki, Shafi in the lesser opinion, and Hanbali in one of the two aspects stated that istihlaf is permissible in Sharia. Ibn Kudame mentioned the existence of ijma on this issue. The jurists in question, who see istikhlaf as legitimate in prayer, took as a reference the saying of Abu Hurayra (d. 58/678) in this regard: "Whoever among you vomits or has a bloody nose while praying should put his hand over his mouth and let someone who is not a partner in prayer take the lead." They also took as a reference the narration "Tell Abu Bakr to lead the people in prayer", transmitted through Aisha (d. 58/678), as a result of the aggravation of the Prophet's illness. Hadith commentator Ibn Battal (d. 449/1057) stated that the narration in question constitutes evidence for the permissibility of istikhlaf in prayer. As a matter of fact, in the whole of the relevant narration, it is stated that the Prophet came to the mosque while Abu Bakr was leading the prayer, he took the lead as the imam, while Abu Bakr was the imam, in this case he was ma'mum (subordinate to the imam in prayer), and the congregation continued the prayer with the Prophet. The aim at this point is to contribute to the literature by briefly mentioning the conceptual nature of istikhlaf, as well as its legitimacy, quality and conditions, in which prayers istikhlaf can be applied and some of the conditions required for istikhlaf.